

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 10 (Mart/March 2023), s. 306-324.
Geliş Tarihi-Received: 03.02.2023
Kabul Tarihi-Accepted: 11.03.2023
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1247142

Bayburt Halk Kültüründe Dua ve Beddualar

Prayers and Maledictions in Bayburt Folk Culture

Özlem ÜNALAN*

Öz

Dualar teslimiyeti ve inancı yansıtan, ümit bildiren iyi dileklerdir. Doğumdan ölüme yaşamın her evresinde dualara başvurulur. Duaların aksine beddualar öfke, acı ve üzüntü sonucunda kişinin muhatabına söylediği kötü ve olumsuz sözleri içerir. Beddualar çaresiz kalan insanın üzüntüsünün ve öfkesinin sözle dışa vurulmasıdır. Ayrıca beddualar haksızlığa veya zulme uğrayan kişinin kendisini rahatlatma yoludur. Dua ve beddualar diğer sözlü kültür ürünleri gibi bir geleneğin ürünüdür ve bunların geçmişi yüzyıllar öncesine dayanır. Bazı dua ve beddualarda Şamanizm ve eski Türk inanç sisteminin izleri görülürken özellikle dualar, İslami kültürün etkisiyle beddualara göre daha çok kabul görmüştür ve benimsenmiştir. Dualar ve beddualar müstakil olarak değerlendirilmelerinin yanı sıra âşık şiirinde, mânilerde, ninnilerde, türkülerde, halk hikâyesi ve destanlarda sıkça kullanılan sözlerdir. Bazı dua ve beddualar herkesçe bilinerek genel bir özellik göstermekle birlikte yörelere göre farklılıklar gösteren, yörenin gelenek ve göreneklerinden, inanışlarından ve yaşam biçiminden etkilenen dua ve beddualar da mevcuttur. Bayburt halk kültüründe de halk inanışlarıyla bütünleşmiş özellikle mânilerde ve âşık şiirinde yer almış halkın sıkça kullandığı dua ve beddualar vardır. Bu çalışmada Bayburt halk kültüründen tespit edilen dualar ve beddualar ayrı başlıklar altında incelenmiş ve her biri kendi içinde tasnif edilmiştir. Ayrıca halk inanışları ve uygulamalarında, mânilerde ve âşık şiirinde duaların kullanımıyla ilgili örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, beddua, dua, halk kültürü.

Abstract

Prayers are good wishes that reflect submission and faith, and indicate hope. Prayers are used in every stage of life, from birth to death. Contrary to prayers, maledictions include bad and negative words a person says to his/her addressee out of anger, pain and sadness. Maledictions are the verbal expression of the sadness and anger of a helpless person. In addition, maledictions are a way for a person who has been subjected to injustice or cruelty to comfort himself/herself. Prayers and maledictions, like other products of oral culture, are the product of a tradition and their history goes back centuries. While some prayers and maledictions carry the traces of Shamanism and ancient Turkish belief system, prayers have particularly been accepted and adopted more than maledictions under the influence of Islamic culture. Prayers and maledictions are frequently used words in minstrel poetry, manis, lullabies, ballads, folk tales and epics, as well as being evaluated individually. Some prayers and maledictions are known by everyone and show a general characteristic, however, there are also prayers and maledictions that vary according to regions and are affected by the customs and traditions, beliefs and lifestyle of the regions. Bayburt folk culture has prayers and maledictions that are integrated with folk beliefs and are particularly used in manis and

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ozlemunalan@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5345-6499.

minstrel poetry. The present study reviewed the prayers and maledictions determined in Bayburt folk culture under different topics and classified each of them within themselves. In addition, the study gave examples to the use of prayers in folk beliefs and practices, manis and minstrel poems.

Keywords: Bayburt, malediction, prayer, folk culture.

Giriş

Türk halk edebiyatında *alkış* ve *kargış* kelimeleriyle de ifade edilen dua ve beddualar; sözlü edebiyatın en yaygın örneklerinden biridir. Dualar iyiyi ve güzeli yansıtan ve iyi dilekler bildiren sözlerdir. Beddualar ise duaların aksine öfke ve sitem bildiren kötü ve ağır ifadelerdir. Dua ve beddualar, günlük yaşamın önemli bir parçasını oluşturan dil öğeleridir (Aça vd., 2004, s. 153-154). Çeşitli olaylar ve durumlar karşısında bilinçli veya bilinçsiz söylenir. Anamlı tek bir sözcükten oluşacağı gibi birkaç sözcüğün birleşiminden de oluşabilir.

Bireyler birbirlerine olan saygılarını, sevgi ve övgülerini dualara; kızgınlıklarını, hınçlarını ve çaresizce direnişlerini de beddualara yansıtır (Artun, 1999, s. 11). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te dua kelimesi iki şekilde tanımlanmıştır: "1. Gücsüzlük ve ihtiyacını ortaya koyarak Allah'a yalvarma, bir şeyin olmasını veya olmamasını isteme, yakarış, niyaz. 2. Bu maksatla hazırlanmış ibâre." (Ayverdi, 2010, s. 306). Tanımdan anlaşılacağı üzere dualar genel olarak bir çaresizlik durumunda ortaya çıkan ve Allah'tan talep edilen istek veya isteklerdir. Dualar en ilkel toplumlardan en yeni dinlere inanç sisteminin merkezinde yer alır ve genel manada Tanrı'ya yakarış bildirir (Hançerlioğlu, 2000, s. 123). Şükrü Elçin dua kelimesini: "İnsanın kendisi ve içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve manevi saatinde yardım ve merhametini dilemek üzere Tanrı'ya yaptığı bir hitap, bir sesleniş" olarak ifade etmiştir (1986, s. 662). İnsanların ailesi, akrabası, arkadaş vb. yakınları veya sevdikleri için esenlikte ve hayırda bulunması, kendisinin veya toplumun huzuru ve mutluluğu için Allah'a seslenmesi dualar vasıtasıyla olur. Ayrıca insanlar hastalık ve vefat durumlarında, sağlığın korunmasında, ürünün bereketli olmasında, mal ve mülkün felaketten uzak tutulmasında iyi dilek ve temennilerde bulunurlar (Güleç, 2011, s. 40). Dualar ümit bildiren, teslimiyeti, samimiyeti ve inanmışlığı yansıtan sözcüklerdir. Kişi hayırlı ve güzel dualarla muhatabını kutlar, ona güzel ve iyi temennilerde bulunur. Hastalığında şifa bulmak için dualardan yararlanır. Her türlü kötülükten, kazadan, beladan, musibetten ve felaketten korunmak için dualara sığınır.

Farsça *bed* (kötü), Arapça *dua* sözcüklerinden gelen beddua da çaresiz kalan, acı çeken, ümitsizliğe düşen ve kötülüğe uğrayan birinin kendini rahatlatmak veya üzüntüsünü hafifletmek için zarar gördüğü kişi veya nesnelere söylediği kötü ve çirkin sözleri içerir. Doğan Kaya, alkış ve kargışları halk edebiyatı türü olarak kabul etmiş ve onları "sözlü anlatım türlerinin önemli bir cephesi" olarak nitelendirmiştir (1997, s. 99-111). Beddua *intizar*, *ilenç*, *lanet*, *ah*, *bedat* vb. isimlerle de anılır ve bir kimseye kötülük dilemek için edilir (Ayverdi, 2010, s. 127). Beddualar bela, hiddet ve gazap ifade eden olumsuz sözlerdir. Derin bir düşüncenin, eski ve yeni inanç sisteminin izlerini taşır. Ayrıca beddualarda doğrudan doğruya kişiye hitap edilir (Güleç, 2011, s. 40-41). Beddualar "insanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisidir." (Elçin, 1986, s. 663). Beddualar insanoğlu için âdeta bir savunma mekanizması niteliği taşır. Her iki manada canı yanan kişiler bu durumun verdiği fizyolojik ve psikolojik sıkıntılar doğrultusunda savunma mekanizması geliştirerek bedduada bulunabilirler.

Pertev Naili Boratav, bedduaları "küçücük sanat yapıtları" olarak adlandırmış fakat bunları bir halk edebiyatı türü olarak görmenin yersiz olduğunu ifade etmiştir. Boratav'a göre dualar ve beddualar; "konuşmayı süslü hâle getiren, duyguları ifade eden

ve anlatımı çekici ve güçlü yapan dil öğeleridir.” (2015, s. 144). Boratav’ın dil unsuru olarak gördüğü bedduaları, günümüzde birçok araştırmacı anonim halk edebiyatının bir türü olarak nitelendirir. Beddualar çaresizliğin yansıtıldığı, insanın yapmak isteyip de yapamadığı eylemlerin açığa vurulmuş biçimidir. Sınırları bozulan, öfkesi artan kişiler öfkelerini karşısındaki kişilerden çıkaramadıklarında onlara beddua etme yolunu seçerler (Güneş, 2009, s. 223). Bu şekilde kişiler, beddualar yoluyla kendilerini psikolojik olarak rahatlatırlar ve bir nebze olsun öfkelerini dindirirler.

Dua ve beddualar tıpkı diğer sözlü edebiyat ürünleri gibi geçmişi yüzyıllar öncesine dayanan, nesilden nesile birtakım değişimlere uğrayarak aktarılan sözlerdir. Doğan Kaya, bu sözlerin menşeyini animizme bağlamıştır. Şu an kullanılmaya devam eden birçok dua ve bedduada animizmin izlerini görmek mümkündür. Ayrıca İslamiyet öncesinde dualar sihir ve büyü amacıyla kullanılmış, şamanlar da ayin esnasında çeşitli dualara başvurmuşlardır (1997, s. 99). Örneğin Kırgız ve Kazak şamanlarının bir duası şöyle başlar:

“Evveli kuday sen onгда sen onğdasang men munda
Tilegen tilek yine ber kas bidevge bala ber
Caksı kuday, cay kuday mırza kuday, biy kuday
Evveli kuday kök casagan onan keyin cer casanag

Evvelâ Tanrı sen (işimi) rast getir, (işimi) rast getirirsen ben buradayım; dilediğim dileği yine ver, büsbütün kısırlaşmış kısrağa yavru ver; iyi Tanrı, geniş Tanrı, cömert Tanrı, bey Tanrı! Evvelâ Tanrı gök yaratmış, ondan sonra yer yaratmış.” (İnan, 1986, s. 133, 139). Söz konusu bu duada Tanrı’ya seslenilir ve ona övgülerde bulunulur. Tanrı’dan işlerinin yolunda gitmesi niyaz edilir. Hatta kısır ata yavru dilenerek Tanrı’dan bir mucize beklenir. Yeni Uygur şamanları da Sultan Satuk Buğra Han adına yaptıkları bir ayinde onun için şu duada bulunurlar:

“Sultan Satık Buğra han, sizge oyun saldıq biz
Oynap oynap kelingle, yolda hayal bomangla!
Yolda hayal bolsangla yüzüm kara kılmanla
Yüzüm kara kılsangla saçıngni yolarman

Sultan Satuk Buğra Han, bu oyunu (âyini) size yaptık, oynaya oynaya geliniz, yolda gecikmeyiniz! Yolda gecikirseniz yüzümü kara kılmayınız (beni utandırmayınız). Yüzümü kara kıalarsanız saçlarını yolarım” derler (Şener, 1996, s. 59). Şamanlar bu dua ile Sultan Satuk Buğra Han’ın sağlıklı, güle güle gelmesini ve yolda gecikmemesini dilerler.

Dua ve beddua üzerine yapılan çalışmalarda, dualar ve beddualar çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Pertev Naili Boratav, L. Sami Akalın ve Şükrü Elçin alkış ve kargışlar üzerine ilk tasnifleri yapmışlardır. Alkışlarla ilgili yapılan ilk tasniflerde alkışların kalıp sözler ve halk edebiyatı türü olarak ikiye ayrıldığı görülür (Duymaz, 2000, s. 17-18). Günümüzde dua (alkış) ve beddualar (kargışlar) üzerine yeni tasnif denemeleri yapılmaktadır. Bazı çalışmalarda dua ve beddualar içerdikleri kavramlara göre, bazılarında ise muhataplarına ve söyleniş amaçlarına göre tasnif edilmektedir (Ersöz, 2014, s. 33). Doğan Kaya duaları; “tarihte ve edebî metinlerde dualar, tabiat olayları ile ilgili dualar, hayatla ilgili dualar, ateş duası, ezan okunurken söylenen dualar, imtihan sırasında okunan dualar ve hamur için dilek” olmak üzere yedi başlık altında değerlendirmiştir. Kaya, halk nelere, hangi nesne ve kavramlara beddua eder? düşüncesinden yola çıkarak bedduaları da “insan için söylenen beddualar, beldeler için söylenen beddualar, yapılar için söylenen beddualar, hayvanlara söylenen beddualar, tabiat parçaları için söylenen beddualar ve feleğe söylenen beddualar” biçiminde altı ana gruba ayırmıştır (1997, s. 101-116). Yavuz Uysal *Adıyaman Halk Kültüründe Dualar ve*

Beddualar isimli çalışmasında duaları: “Kişinin kendisi için ettiği dualar, kişinin sevdikleri ve yakınları için ettiği dualar, kişinin hastalara ettiği dualar ve kişinin Allah’a ettiği dualar” biçiminde dörde ayırmıştır. Uysal kişi bazı bir tasnifte bulunmuş ve kişinin kendisinden başlayarak çevresindeki bireylere yönelik yaptıkları duaları gruplandırmıştır. Bedduaları da; “sonucu Allah’tan dilenen beddualar, dilek ve temenni boyutunda söylenen beddualar ve deyimleşmiş beddualar” olmak üzere üç başlık altında incelemiştir (2019, s. 627-641). Uysal bu tasnifinde de bedduaların muhteva ve biçim özelliklerini dikkate almıştır. Aslı Büyükokutan *Lanet Kitabı*’nda Muğla yöresi kargışlarını sekiz başlık altında değerlendirmiştir. Bunlar:

“Aile bireyleri arasındaki anlaşmazlıklar ve çatışmalar sırasında söylenen kargışlar, sevgililer arası anlaşmazlıklar ve ihanet sonrasında söylenen kargışlar, dedikodu yaparak çatışmalara neden olan kişilere söylenen kargışlar, başkalarına haksızlık edenlere ve yetim hakkı yiyenlere söylenen kargışlar, komşular arası anlaşmazlık sırasında söylenen kargışlar, hayvanlara yönelik kargışlar, tabiat unsurlarına (deniz, dere, dağ, ağaç, vb.) yönelik kargışlar, feleğe yönelik kargışlardır.” (2009, s. 253-269). Aslı Büyükokutan’ın tasnifi bireylere ve diğer canlılara yönelik yapılan bedduaların yanı sıra dağ, deniz gibi cansız varlıklara ve soyut nesnelere yapılan bedduaları da içermektedir.

Aynı kitapta Ümit Özgür Demirci, Ardahan beddualarını söylediği durumlara göre tasnif etmiş ve bunları:

“Ölümlle ilgili olan beddualar, beddua eden kötü söz söyleyen ve kötü haber verenlere edilen beddualar, beddua edilen kişinin rezil olmasının istenildiği durumlarda kullanılan beddualar, bir mala zarar verme istenmeyen bir şeyin yapıldığı durumlarda kullanılan beddualar, kişilik bozukluklarında söylenen beddualar, istenilen herhangi bir eşyayı sahibi vermeyince söylenen beddualar, birinin malını mülkünü yeme, haram yemeye ilgili beddualar, nefret edilen birini görünce söylenen beddualar, derdine derman bulamamasını isteme durumunda söylenen beddualar, beddua eden kişinin evlenememesini istememe durumunda söylenen beddualar ve beddua edilen kişinin iyileşmez hastalık veya sakat, kör vb. olmasını isteme” olarak on bir gruba ayırmıştır (Demirci, 2009, s. 291-300). Demirci tasnifinde bedduaları hem niteliklerine göre hem de beddua edilen kişilere göre ele almıştır.

Dua ve beddualar günlük yaşamın dışında çeşitli edebî eserlerin içinde de kullanılır. Birine veya herhangi bir şeye öfkelenen kişiler, kendilerine acı veren, onları üzen kişilere doğrudan beddua edemediklerinde mâni, türkü, ninni, şiir vb. türler içine beddualar yerleştirerek öfkelerini, acılarını dile getirmeye çalışırlar. Örneğin eşiyile, ailesiyle sorun yaşayan kadınlar öfkelerini dizginleyemedikleri zaman beddualarını ninnilere yansıtırlar (Güneş, 2009, s. 223). Sevdiğinden karşılık görmeyen veya sevdiği tarafından terk edilen âşıklar bu duruma duydukları üzüntülerini sevdiğine beddualar sıralayarak şiirlerde söylerler. Dua ve beddua içeren şiirler olduğu gibi destan ve halk hikâyelerinin bazı yerlerinde, geleneğe bağlı olarak söylenen alkış ve kargış örnekleri de vardır. Bu manada Dede Korkut hikâyeleri alkış ve kargışlar bakımından oldukça zengindir (bak. Akbıyık, 1999, s. 1-15; Harmancı, 2012, s. 1-17; Hekimov, 1996, s. 2-48). Her hikâyenin sonunda dinleyicilere alkışlar söylenir ve bu alkışlara *yön vermek* sözü ile başlanır (Artun, 1999, s. 11; Aça vd., 2004, s. 154). Hikâyelerde *dua etmek*, *dua eylemek*, *dua kılmak*, *dua ettirmek* ve *dua ile anmak* kavramları geçmektedir. Ayrıca dua kelimesiyle birlikte alkış sözcüğü de hikâyelerde yer almaktadır. Hikâyelerde kahramanlar zor durumda kaldığında Allah’a yakararak duada buldukları gibi dileklerini bildirmek için de dualara başvurmuşlardır. Hikâyelerde beddua anlamında *kargış vermek* deyimini ve *kargara (m)* kelimesi yer almaktadır (Akbıyık, 1999, s. 2). Halk hikâyelerinde âşıkların

sevdiklerine ulaşma sürecinde karşılaştıkları her türlü engellere beddua etmeleri ve bu bedduaların kabul olarak sevdiklerine kavuşmaları söz konusudur. Bu hikâyelerde bedduayı genellikle âşık eder. Ayrıca sevgili ve sevgilinin yakınları da bedduada bulunabilir (Duymaz, 2009, s. 177).

Dede Korkut hikâyeleri genelde tüm Türk milletinin, özelde ise Bayburt halkının en önemli kültürel değerlerinden biridir. Hikâyelerde Bayburt Hisarı'ndan söz edilmesi, Bamsı Beyrek'in İç ve Dış Oğuz beyleriyle Bayburt civarında çatışması Bayburt halkı için ayrı bir önem ifade eder (Güleç, 2020, s. 24; Miyasoğlu, 2011, s. 11). Bayburt, Dede Korkut diyarı olarak nitelendirilir. Bugün yediden yetmişe Bayburt'ta herkes Dede Korkut'u iyi bilir. Şehir merkezinde Dede Korkut'un elinde kopuzuyla bir heykeli bulunur. Bayburt'un Masat Köyü'nde Dede Korkut adına bir türbe yer alır. Ayrıca Bayburt'un çeşitli yerlerinde Bamsı Beyrek ve bazı hikâye kahramanlarına atfedilmiş mezarlar vardır. Çeşitli yerleşim birimlerine, kurum ve işletmelere Dede Korkut adı verilir. Neredeyse her yıl Dede Korkut adına sempozyumlar ve şenlikler tertip edilir. Bayburt'taki öğrenciler arasında Dede Korkut hikâyeleri üzerine resim, şiir ve kompozisyon yarışmaları düzenlenir. Bu şekilde Dede Korkut'u benimseyip içselleştiren Bayburt halkı, onun sözlerini de âdeta düstur edinmiştir. Dünya üzerindeki tüm Bayburtluların paylaşımında bulunduğu sosyal medya platformlarında sıkça Dede Korkut'un dualarına yer verilir. Facebook hesabında açılan ve bugün binlerce takipçisi olan *Bayburt Halk Kültürü Araştırmaları* grubunun sayfasında da Dede Korkut dualarıyla ilgili paylaşımları görmek mümkündür.

Fotoğraf 1. URL-1

Fotoğraf 2. URL-2

Bayburt'ta aileler çocuklarına, öğretmenler öğrencilerine Dede Korkut hikâyelerinde geçen dualarla seslenir. Bu da Bayburt'un dua ve beddualar bakımından zengin bir repertuara sahip olmasının önemli nedenlerinden biridir. Bayburt, kültürel değerlerine ve geçmişine sıkı sıkıya bağlı olan, gelenek ve göreneklerini yaşatmaya çalışan nadir şehirlerdendir. Halkın, kültürel değerleri içinde dua ve bedduaları da muhafaza etmesi ve geçmişten gelen dua ve bedduaların günümüzde de söylenegelmeleri bunların orijinal örnekleriyle karşılaşmamızı sağlamıştır.

Bu çalışmada Bayburt halk kültüründe yer alan dua ve beddualardan söz edilmiştir. Geçiş dönemlerinden başlayarak çeşitli inanışlar ve ritüeller etrafında gelişen dualara, Bayburtlu âşıkların dua ve beddua bildiren şiirlerine ve bunları içeren mânilere yer verilmiştir. Konuyla ilgili kavramlar hakkında bilgi edinmek, Bayburt dua ve beddualarını tespit etmek için literatür taraması yapılmıştır. Dualar ve beddualar ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Bunlar da kendi içinde ayrıca tasnif edilmiştir. Söz konusu tasnifler yapılırken Doğan Kaya'nın (Kaya, s. 101-121), Yavuz Uysal'ın (2019, s. 621-644), Aslı Büyükokutan'ın (2019, s. 253-269) tasniflerinden yararlanılmış Bayburt'ta tespit edilen dualar ve beddualar dikkate alınarak yeni bir tasnif geliştirilmiştir.

1. Bayburt Halk Kültüründe Dualar

Dua, doğumdan ölüme geçiş dönemlerinin her evresinde sıkça kullanılan iyi dilek ve temennilerin bildirildiği sözlerdir. Bu sözlerin bir kısmı kalıplaşmış bir ifade olarak Türkiye'nin neredeyse her şehrinde söylenir. *İnşallah, Sağol, Allah analı babalı büyütsün, Allah rahmet eylesin* vb. çok sayıda dua artık dilimize yerleşmiş, herkesçe bilinen dualar hâline gelmiştir. Bunların dışında birçok şehrin kendi kültür ve tarihinden beslenen, yöre halkının inanışlarını, yaşam tarzını ve olayları algılayış biçimini yansıtan duaları da bulunmaktadır. Beddualar gibi dualar da ait oldukları toplumların yaşam felsefesini, ahlaki değerlerini ve dünya görüşünü yansıtan kültür ürünleridir. Türk kültüründe dualar, şaman törenlerinden başlayarak geçiş törenleri, çeşitli merasimler ve sağaltma işlemleri başta olmak üzere Türk kültürünün birçok sahasında kullanılmaktadır. Bunların birçoğu İslamiyet öncesi ve sonrasındaki Türk inanç sistemiyle ilişkilidir (İnayet vd. 2017, s. 97-98). Doğum, evlenme ve ölümü ihtiva eden geçiş dönemlerinin her bir basamağında dualar yer alır. Türk kültüründe yeni doğan bebeklere, sünnet olan çocuklara, askere giden delikanlılara, evlenen çiftlere ve ömrünü doldurup vefat eden merhumlara dua edilir. Çocuk doğduğunda *Allah analı babalı büyütsün, Allah uzun ömürler versin, Allah hayırlı evlat etsin, Allah kaderini güzel eylesin* biçiminde genel dualarda bulunulur. Bununla birlikte Gaziantep'te yeni doğan bebeklere dua ederken "ömrü uzun, düğünü güzün olsun" denilir. Ayrıca bebeğin annesine de "oğlunla oba olasın, kızınla komşu olasın, Allah seni yedi oğlan anası etsin, birinden bin tane olsun" diyerek dua edilir (Şahiner, 2014, s. 132-133). Dolayısıyla bebeğin doğumuyla ilgili dualar hem bebeğe hem de anneye yöneliktir. Sünnet düğünleri Türk kültüründe yarı düğün olarak nitelendirilir ve geçiş döneminin bir parçasını oluşturur. Sünnet edilen çocuklara ve onların ailelerine "geçmiş olsun, hayırlı uğurlu olsun, Allah daha büyük mürüvvetlerini veya büyük düğününü gösterebilir, darısı askerliğine veya güvelliğine" şeklinde temennilerde bulunulur (Örnek, 1979, s. 208-209). Askere giden gençlerin de kazasız, belasız ve sağlıklı gidip gelmeleri dilenir. Evlilikle ilgili merasimlerin her bir aşamasında yeni evlenen çiftlere dualar yapılır. Kız isteme, söz, nişan, bayrak kaldırma, kına, gelin alma ve gelin indirme başta olmak üzere evlilikle ilgili birçok ritüelin içinde dua yer almaktadır. Bu dualardaki amaç yeni evlenen çiftlerin evliliklerinin daim olmasına, birlikte mutlu ve huzurlu bir ömür geçirmesine ve soylarının devam etmesine yöneliktir. Söz veya nişan esnasında genel olarak "Allah devamını getirsin, Allah sonlarını hayır etsin, düğünlerini de gösterebilir, Allah bir yastıkta kocatsın" diyerek dua edilir. Düğün esnasında söylenen bazı maniler de dua niteliği taşır. Sivas'ta gelin eve girerken gelinin kaynanası:

"Gelinim hoş geldin
Oğluma eş geldin
Elin kuyruk doğrasın

Sen de oğlan doğurasın" diyerek gelini içeri davet eder (Örnek, 1966, s. 80). İnsan hayatının son basamağını teşkil eden ölüm merasimlerinde de cenazenin ardından çeşitli dualarda bulunulur. Merhuma Allah'tan rahmet dilenir. Ayrıca merhumun günahlarının affedilmesi, kabirde ve ahirette sıkıntı çekmemesi temenni edilir (Şahiner, 2014, s. 137). Vefat eden kişinin ardından genel olarak "Allah rahmet eylesin, Allah mekânını cennet eylesin, kalanlara sabır versin, Allah taksiratını affetsin, ışıklar (nurlar) içinde yatsın, geride kalanlara uzun ömürler versin, toprağı bol olsun" biçiminde dualar edilir (Keskin, 2018, s. 322). Bayburt'ta da bebeğin doğumuyla birlikte, tebrik niteliğindeki dualar ve temenniler bildirilmeye başlanır. Ayrıca bebeğin yetişmesindeki tüm safhalarda duaya başvurulur. Çocuğun göbeği gömülürken, ismi konulurken, ilk saç veya tırnağı kesilirken, sünnet merasimlerinde ve bebek mevlitlerinde ayrıca çocuk yürümeye başladığında ve kırkı çıktığında dualar yapılır. Bebeğin dış hediği başından aşağı

dökülürken bebeğe dışının sağlam ve güzel olması için dua edilir. Bayburt'un Masat Köyü'nde de bebekler kırklanırken bebelere şu şekilde duada bulunulur:

“Allah Muhammed ya Ali
Bu kırka saat olsun
Melekeler şahit olsun
Bu çocuğun kırkını döktüm
Hür yaşasın, melek olsun
Dünyalar durdukça dursun.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 116).

Yeni doğan bebekler sancılı olduklarında yumurtaya çeşitli dualar okunarak yumurta beşiğin kenarına asılır. Yumurtanın kurudukça bebeğin sancısının da azalacağına inanılır. Büyüsel özellik gösteren bu işlemin bir benzeri bekâr kızlar için de yapılır. Bekâr kızları korumak için yedi adet ip dualarla bağlanır ve ipe yedi adet düğüm atılır. Kız evlendiğinde de ip damada verilerek damadın ipi açması söylenir (Yıldızoğlu, 2019, s. 159, 161). Söz konusu bu büyüsel uygulamalarda dua ile büyüün etkisi artırılmak istenir. Anadolu'nun her şehrinde olduğu gibi Bayburt'ta da kız istemeden, kahve içme merasimine, bayrak kaldırmadan, gelin indirmeye düğünün pek çok aşaması dua ile başlar veya dua ile biter. Ölünün salası verilip de ölümün duyulmasından sonra herkes cenaze evine taziye bildirmeye gider. Ölünün mezarı başında, yedinci veya kırk yemeğinde ölünün ruhuna dualar edilir. Bu şekilde dualarla dünyaya gözünü açan insan, yine dualarla dünyadan çekip gider.

Dua insanın gündelik yaşamının bir parçasını oluşturur. Anneler çocuklarını dualarla uyuturlar. Hanımlar dua ederek eşlerini işlerine uğurlarlar. Diğer taraftan dua, duada bulunan ile dua edilen kişi arasında iletişimi kolaylaştıran bir araçtır. Birinden iyilik gören kişiler diğerine hayır duası ettiklerinde aralarındaki iletişim artar. Bazı inanışlar edilen dualarla bir değer kazanır. İşleri rast gitmeyenler, çeşitli dilekleri olanlar türbe veya Allah dostlarının mezarlarına giderek duada bulunurlar. Bayburt'ta ölenlerin defnedilmesinin ardından ilk cuma günü mezar ziyaretine gidilir. Bunun sebebi de ölen kişiye görünmek istemektir. Mezara giden kişi henüz cuma salası verilmeye başlamadan önce mezarın ayakucuna çömelir ve dua eder. Bu şekilde ölen kişinin doğrularak ayakucunda dua eden kişiye bakacağına inanılır (Emir, 2009, s. 116). Türkiye'nin birçok şehrinde yapılan yağmur duaları da dualar konusunda söylenilecek önemli hususlardan biridir. Bayburt'ta yağmur duası perşembe veya cuma günleri yapılır. Köylerdeki gençler *sahoyluğ* adı verilen büyük bir süpürgeye bir sopa takarak yağmur duasına çıkarlar. Kapı kapı dolaşarak dua bildiren şu tekerlemeyi söylerler:

“Kırmadığım kır ister
Kaşık kaşık yağ ister
Sarı ineğin yağından
Gundul¹ tavuğun yumurtasından
Ver Allah'ım ver
Bir sulu yağmur
Bir tekne hamur ver.”

Dualar eşliğinde kapısına geline kişi, önce sahoylunun başından bir tas su döker. Sonra da duada da söylendiği gibi gençlere yağ, yumurta, bulgur veya çörek verir. Köyün erkekleri bu dolaşma bitince Çoruh'un kenarına inerler. Üstüne kırk İhlas okunmuş olan kırk taşı, dua ederek suya atarlar ve yağmuru beklerler (Kılıçkiran, 1975, s. 190-191). Dua bildiren tekerlemeyle başlayan bu ritüel, yine çeşitli dualar yapılarak tamamlanır ve böylece yağmur duası gerçekleştirilir.

¹ Kuyruksuz.

Dualar, anonim halk edebiyatı ürünleri içinde değerlendirilen bir tür olmalarının yanı sıra ayrıca anonim halk edebiyatının çeşitli türleri içine yerleşmiş sözlerdir. Geçmişten günümüze çok sayıda masalın, halk hikâyesinin, türkünün, mâninin ve ninninin içinde dualar yer almaktadır. Bu türlerden mânileri, Erman Artun tasnif ederken sevda mânileri içinde alkış mânileri ve kargış mânilerine yer vermiştir (2004, s. 157). Bayburt'ta söylenen mânilerin içinde de çeşitli sebeplerden Allah'a edilen dualar vardır. Bunlar şu şekilde örneklendirilebilir:

"Mektup yazdım karadan
Dağlar kalksın aradan
Yarabim sen kavuştun
Yeri göğü yaradan.

Kırmızı gül kalburda
Çok işler var sabunda
Mevla'm sabırlar versin
Yâr orada ben burada

Su gelir kütüğünden
İçilmiş köpüğünden
Allah beni ayırma
Evvvelki sevdiğimden

Gergef üstünde pullar
Nazlı yâr mektup yollar
Dua edin kardeşler
Kavuşsun kardeş kullar

Caminin üstü minber
İçinde Ali-gember
Ver benim muradımı
Yüzü nurlu peygamber

Yârim atın beş olsun
Yüzün güleç şen olsun
Yâr nereye giderse
Hızır yoldaşın olsun." (Yardımcı, 1991, s. 16-20).

"Sabahın er ezeni
Çağır mektup yazanı
Ey rabbim sen kavuştun
Gurbet elde gezeni

Yılan indi kamaşa
Su neylesin yanmışa
Mevla'm sabırlar versin
Yârinden ayrılmışa

Ay doğar bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
İkimizi kavuştun
Ya beni öldür Allah

Kale kaleye karşı
 Kalenin içi çarşı
 Ver Allah'ım sevda ver
 Dosta düşmana karşı." (Emir, 1987, s. 11-20).

Örnek verilen mânilerin birçoğunda sevgiliye kavuşmak için edilen dualar bulunmaktadır. Duaların yer verildiği edebî türlerden biri de âşık şiirleridir. Âşıklar eşleri, çocukları ve diğer yakınları başta olmak üzere sevdiklerine veya genel olarak vatana, millete yönelik dualarda buldukları şiir örnekleri vermişlerdir. Ayrıca günlük hayatta sıkça kullandıkları dualara şiirlerinde yer vererek hem bu duaların yaşamasını sağlamışlardır hem de şiirlerini zenginleştirmişlerdir. Âşıkların doğrudan dua bildiren şiirleri olduğu gibi türüne veya konusuna göre şiir içine yerleştirdikleri dualar da vardır (Özdemir vd. 2019, s. 103). Ali Sırrı Çoban (Bayburtlu Âşık Süphanî) *Vatanıma Zeval Verme Allah'ım* isimli şiirinde Allah'tan vatanına zeval vermemesini diler:

"Dilimde şahadet duamda Tevhit
 Vatanıma zeval verme Allah'ım
 Canım kurban olsun kalbimdir şahit
 Vatanıma zeval verme Allah'ım." (2010, s. 50).

Bu konuda verilebilecek bir başka örnek de Yalçın Akdeniz'e aittir. Akdeniz Allah'tan hayırlı bir evlat diler ve bu isteğini şöyle ifade eder:

"Çok yalvardım çok yakardım
 Mevla bize etsin yardım
 Benim de biter derdim
 Dileğim kabul olursa." (2005, s. 81).

Bayburt'ta dualarla ilgili inanışların, uygulamaların yanı sıra gündelik hayatın içinde sıkça kullanılan çeşitli amaçlar doğrultusunda söylenen dualar da bulunmaktadır. Bayburt üzerine yapılan çeşitli çalışmalardan tespit edilen dualar, içerdikleri önemli unsurlara göre on bir başlık altında tasnif edilmiştir:

1.1. Bolluk ve Bereket Niyetiyle Edilen Dualar

Bu tür dualar genellikle verilen bir şey karşılığında edilen dualardır. Eşler, arkadaşlar, komşular, akrabalar ve birbirleriyle bir şekilde etkileşim hâlinde bulunan kişiler birbirlerinden bir şey alıp verdiklerinde aldıkları nesnesinin bolluğunu ve bereketini dilerler. Bu nesne para, herhangi bir eşya, bir ürünün mahsulü veya bir yiyecek olabilir. Bu grupta yer alan dualar şu şekildedir: "Allah her tutuğunu altın ede." (Uygurluklar Beşiği Bayburt, 1997, s. 46). "Toprak/Taş ata, altın tutasan. Allah birini bin ede. Göğden yağa, yerden toplayasan." (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). "Bastığın toprak altın kesile. Bir ata beş tutasın. Elin boş keskiye girmesin. Fırat gibi coşkun olasan. Allah kesene bereket versin. Allah Halil İbrahim bereketi versin. Bir ata, bin tutasın. Ağır ambar dibinden kalkmayasın." (Yardımcı, 1991, s. 20). "Allah bol rızılı versin. Allah hayırlı rızılılar nasip etsin." (Kürüm, 2021, s. 736).

1.2. Dinî Unsurlar İçeren Dualar

Dinî unsurlar içeren dualar, İslamiyet'in içindeki çeşitli mevzulara yer veren dualardır. Bu dualarda peygamberlerin isimleri, cennet hayatı, namaz, hac, ahiret vb. İslami kavramlar geçmektedir. "Ab-u kevser içesin. Allah seni Peygamber Efendimizin şefahatından mahrum koymaya." (Bayburt Turizm Envanteri, 1992, s. 36). "Nur gölünde yatasan. Cennet hatunu olasan. Cennet ağası olasan." (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). "Fadime

Anamıza komşu olasın. Hz. İsa'ya komşu olasın. Peygamberimizin şefaatine nail olasın. Allah seni hacca nasip etsin." (Yardımcı, 1991, s. 20). Bu dualar dinî unsurlar içeren dualara örnek olarak verilebilir.

1.3. Ömür ve Yaşamla İlgili Temenni Bildiren Dualar

Bu gruba giren dualar, genellikle bayramlarda veya diğer günlerde büyüklerin eli öpüldüğünde büyüklerin küçüklere söyledikleri duaları içerir. "Daima bugünlere gelesin, ellerini öpen çoh olsun, ömrün günün çoh ola" bu tür dualara örnek teşkil eder (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). Bunun dışında yine ömrün uzun olmasına yönelik temenni ifade eden dualar vardır. "Allah benim ömrümden kese sana vere, kocalmıyasın, torunlarının torunlarını sevesin, yata yata usanmayasın, sular gada ömrün ola." (Yardımcı, 1991, s. 20-21). Örneği verilen dualar da yaşamla ilgili temenni ifade eden duaların içinde değerlendirilebilir.

1.4. Yeni Doğan Çocukla İlgili Dualar

Doğum sonrasında bebeği tebrik etmek ve ona iyi dileklerde bulunmak için söylenen dualardır. "Allah analı babalı büyütsün" sözü bu konuda en bilinen duadır (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). Bu dua genel olarak Türk toplumunda sıkça kullanılan dualardan biridir.

1.5. Ölüm Sonrasında Edilen Dualar

Birinin vefatından sonra ölünün ardından edilen dualardır. Merhumun ölümü duyulduğunda veya taziye esnasında söylenebilir. Bunların en çok bilinenleri: "Cennet mekânı olsun, canına rahmet olsun ve gani gani rahmet eylesin" biçimindedir (Yardımcı, 1991, s. 19-21). Bu dualarla kişinin rahmeti dilenir ve onun cennete gitmesi temenni edilir.

1.6. Yeni Bir İşe, Mesleğe ve Eğitime Başlayanlar İçin Edilen Dualar

Bu gruba giren dualar; yeni bir işe, okula veya mesleğe başlayan kişilere başarı ve kolaylık dilemek için söylenen duaları içerir. Bu gruba dâhil olan dualar şunlardır: "Allah gönlüne göre versin. Allah yüzünü kara çıkarmasın." (Uygurluklar Beşiği Bayburt, 1997, s. 46). "Evliyalar yoldaşın ola. Âlimlerle otura kalhasan. Üzün ağ ola." (Yıldızoğlu, 2019, s. 2). "Büyük lokma kazanasın. Emeğin boşa gitmesin. Hayrını göresin. İşin rast gitsin. Yüzün kara olmasın. Allah akıbetini hayır etsin. Allah dizine dagat versin." (Yardımcı, 1991, s. 21). Bu tür dualarda kişinin başladığı işin hayır getirmesi arzu edilir. Bu iş yeni bir makam, mevki olabileceği gibi yeni bir iş yerinin açılması veya işin kurulması da olabilir. Ayrıca herhangi bir konuda eğitim almaya başlayan, sınavlarda başarı elde eden, üniversite veya memuriyet sınavlarını kazanan kişiler için de bu tür dualarda bulunulur.

1.7. Yapılan Bir İyiliğe Karşılık Olarak Söylenen Dualar

Bu dualar, genellikle herhangi birinden iyilik görüldüğünde onun iyiliği karşısında ona yapılan duaları içerir ve minnet bildirir. "Allah seni elden ayağa bırakmaya. Allah senden razı olsun. Allah seni hiçbir yerde bunaltmaya." (Bayburt Turizm Envanteri, 1992, s. 36). "Ayağına taş değmesin. Allah ne muradın varsa versin. Allah acılı gün göstermesin." (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). "Başına dert gelmesin. Çok hayır göresin. Önüne atılan taşlar pamuk olsun. Yanın yere gelmesin. Allah seni elden abuga koymasın" birinin iyiliği karşısında en çok söylenen dualara örnek verilebilir (Yardımcı, 1991, s. 20-21). Yapılan iyiliğin büyüklüğüne veya küçüklüğüne bakılmaksızın iyilik gören kişiler, iyilik gördükleri kişilere bu dualarda bulunarak onlara güzel dileklerde bulunurlar.

1.8. Sağlık İçin Söylenen Dualar

Bu dualar kişinin sağlığının korunup muhafaza edilmesine yönelik olabileceği gibi bir rahatsızlık durumunda kişilerin sağlığına kavuşması için de söylenebilir. Bu gruba örnek olarak şu dualar verilebilir: “Allah canına sağlık versin. Demir gibi kuvvetli olasın.” (Uygurluklar Beşığı Bayburt, 1997, s. 47). “Allah seni belden aşağıya bırakmaya. Allah sevdiğine bağışlasın.” (Yardımcı, 1991, s. 20).

1.9. Evlilikle İlgili Söylenen Dualar

Evlilikle ilgili edilen dualar özellikle yeni evlenen çiftlere iyi temennilerde bulunmak için söylenen sözlerdir. “Bir yastıkta kocalasan, evine dert girmesin, bi nikahınan yıpranasan, Allah başızı bozmaya” bu konuda en çok edilen dualardır (Yıldızoğlu, 2019, s. 72). Ayrıca evlenme çağına gelmiş delikanlılara “kırk örüklü bir karı alasan” diye dua edilerek onun kısa sürede evlenmesi dilenir (Yardımcı, 1991, s. 21). Burada kırk kelimesi kullanarak Türk kültüründe kırk rakamına verilen ehemmiyet bir kez daha vurgulanmıştır. Ayrıca kırk örüklü kız ile genç, uzun saçlı ve güzel bir kız tasavvur edilmiştir.

1.10. Yemek ve Sofrayla İlgili Dualar

Bu gruba giren dualar bereketle ilgili dualardan ayrı olarak genellikle yemeği pişirip hazırlayana yönelik dualardır. “Ellerin dert görmesin” bu tür dualara örnek verilebilir. Ayrıca “çok yemek ye” manasındaki “ekmekten karnın doymasın” sözü de Bayburt’ta sıkça edilen dualardan biridir (Yardımcı, 1991, s. 22).

1.11. Misafirle İlgili Dualar

Bayburt’ta misafirin duası makbul görülür ve bu durum “misafirin duası bire birdir” sözüyle ifade edilir (Kabadayı, 2014, s. 99). Ayrıca misafirin de rızıkıyla geleceğine inanılır. Bu nedenle de özellikle kadınlar birbirlerine “misafirlerin eksik olmasın” diyerek dua ederler (Yıldızoğlu, 2019, s. 72).

2. Bayburt Halk Kültüründe Beddualar

Beddualar acı çeken, haksızlığa uğrayan zulüm gören birinin üzüntüyle, kendini rahatlatmak için söylediği kötü sözlerdir. Bu sözler bazen o kadar derinden ve acıyla söylenir ki söyleyen kişi farkında olmadan argo kelimelere, mecazlara, ad ve deyim aktarmalarına başvurarak özgün bir anlatım elde eder. Bunun yanı sıra beddualar; dualar gibi toplumun maddi ve manevi kültürünü, inançlarını ve değer yargılarını yansıtır (Çiftoğlu, 2009, s. 7). Beddua etmek hem dinde hem de gelenekte hoş karşılanmamasına rağmen kişilerin her zor durumda kaldıklarında bedduaya sarılmalarının en önemli sebebi psikolojik rahatlamadır. Bir haksızlık karşısında veya bir tartışma anında haklılığını savunamayan ve yeterince kendini ifade edemeyen kişiler, içinden çıkamadığı bu durum karşısında bir savunma mekanizması geliştirirler ve acılarını azaltmak için beddualara başvururlar. Bu manada bedduaları; bastırılmış duyguların, öfke ve üzüntülerin sözle dışavurumu olarak nitelendirmek mümkündür. Bayburt’ta beddua, *peddua* veya *kargış* olarak adlandırılır (İbiş, 2022, s. 250, 278). Beddua içerikli söz için de *gorbagor* kelimesi kullanılır (Kürüm, 2021, s. 955). Bu kelime aynı zamanda “mezara giresin” anlamında kullanılan bir tür bedduadır (Memiş, 2019, s. 52). Toplumun dilinde işlenerek bir süre sonra kalıplaşan ifadeler hâline gelen beddualar, bu şekilde edebî bir form kazanır (Özdemir vd. 2019, s. 104). Bununla birlikte dualar gibi beddualar da yörelere göre çeşitlilik gösterir. Ayrıca onlar gibi halk hikâyelerinin, destanların, türkülerin, mânilerin ve şiirlerin içine yerleştirilebilir. Bayburt mânilerinde de bunun örneğini görmek mümkündür.

“Bu dağın ardı meşe
Gün aşar göğe düşe
Beni yârdan edenin
Evine şivân düşe²

Kara kara kazanlar
Kara yazı yazanlar
Cennet yüzü görmesin
Yârime söz diyenler

Gidersen bize uğra
Kebabı köze doğru
Benden başka yâr seversen
Dermansız derde uğra

Portakal dilim dilim
Gel otur benim gülüm
Ne dedim de darıldın
Lal olsun ağızım dilim

Çıktım eşiğe bugün
Yüreğim mavi düğüm
Canım çıksın sevdiğim
Ne dün gördüm ne bugün

Kahve döktüm kuruna³
El vurmayın durula
Yârime yâr diyen
Sol böğründen vurula. (Emir, 1987, s. 30-45).

“Ambar dolu bu zardan
Yâr geliyor pazardan
Kör olası gözleriz
Yâri yedi nazardan

Oy hapana hapana
Camış koştum tapana
Camışa ho demeyen
Ağzı burnu kapana.” (Çelik, 2001, s. 105).

Yukarıda örneği verilen mânilerdeki bedduaların bir kısmı kişinin sevdiğine söz edenlere veya zarar verenlere yöneliktir. Bunun dışında çeşitli sebeplerden dolayı kişinin kendisine söylediği beddualar vardır. Ayrıca mânilerin birinde de (benden başka yâr seversen/dermansız derde uğra) kişinin sevdiğine yaptığı beddua söz konusudur. Yaşadıkları çeşitli olayları, karşılaştıkları haksızlıkları ve toplumda gördükleri çarpıklıkları çekinmeden şiirleri aracılığıyla ifade eden âşıklar, bunları ifade ederken zaman zaman beddualara da başvurmuşlardır. Âşıklar şiirlerinde kalıplaşmış bedduaları kullanmalarının yanı sıra bazı bedduaları üsluplarına uygun hâle getirmişler ve bunları dizeler arasına yerleştirmişlerdir (Keskin, 2018, s. 562). Bunların yanı sıra bir de doğrudan

² Şivân düşmek, beklenmedik acı görmek anlamına gelir.

³ Kap, suyun veya kahvenin döküldüğü yer, fincan.

kişileri, kurumları veya çeşitli nesnelere hedef olan beddua şiirleri vardır. Bu şiirler ilk dizeden son dizeye sitem, kötü söz ve beddua bildirir. Âşıkların bu tarz şiirlerine Bayburtlu âşıklar arasında da rastlanılır. Bayburt'ta âşıkların beddua bildiren şiirleri dua bildiren şiirlerine göre daha fazla ve daha niteliklidir. Bu nedenle de örneği verilen şiirlerden dördlükler vermek yerine şiirlerin tamamı verilecektir. Selahaddin Ekrekli'nin *Bayburtluca Gargışlar* isimli şiiri bu konuda yazılan şiirlere bir örnek teşkil etmektedir:

“Bene küfür söylersen
BiraHanaya gidersen
Bir daha içki içersen
Kök içesen, kök içesen

Burnumdan getirürsen,
Kuru ekmek yedürürsen
Yıllarca çektürürsen,
Geberesen, geberesen

Sarhoş eve gelürsen
Eğer beni döversen
Anama küfür edersen
Çüriyesen, çüriyesen

Çoluk çocuğu aç gorsan
Hâl hatır sormazsan
Mutluluğu bulmazsan
Zıbarasan, zıbarasan

Eve geç gelürsen,
Bizleri bekletürsen
Kötü laf edersen
Lal olasan, lal olasan

Eğer tövbe edersen
Bizleri çoğ seversen
Özür de dilersen
Kurtulasan, kurtulasan.” (Dursun, 2008, s. 203).

Şair, bu şiirin ilk beş dördlüğü'nün son dizelerinde bedduada bulunmuştur fakat son dördlükte düşüncesinde değişikliğe giderek şiiri söylediği kişiye beddua yerine dua etmiştir. Beddua içerikli şiirlere verilecek bir diğer örnek de Nevzat Karaoğlu'na (Şaşkunî Baba) aittir:

“İki cihanda gülmesin
Yüzü ayırım yapanların
Dilerim murat almasın
Bizi ayırım yapanların

Arasın belasın bulsun
Oğlu sakalını yolsun
Çingeneye nasip olsun
Kızı ayırım yapanların

*Kulakları sağır olsun
Gözlerinin nuru sönsün
Zemheride kışa dönsün
Yazı ayırım yapanların*

*Evlât acısını görsün
Yüzünü yerlere sürsün
Yekûn dişlerine girsün
Sizi ayırım yapanların*

*Nezât'ın ahı kalmasın
Kötüler murat almasın
Meclislerde dinlenmesin
Sözü ayırım yapanların.” (Gazi Bayburt, 1991, s. 30).*

Şaşkunî Baba, bu şiirde belli bir kişiye bedduadan ziyade belli bir kesime veya tabakaya yönelik bedduada bulunur. Şairin hitap ettiği kesim, çeşitli konularda ayırım yapan ve taraf tutan kişilerdir. Çevrelerinde gördükleri olumsuz durumları beddualar kullanarak şiire dönüştüren âşıklar, karşılaştıkları haksızlıkları ve çektikleri sıkıntıları da beddualar eşliğinde şiirlerinde bildirirler. Bayburt'un önemli halk şairlerinden olan Celâlî, Bayburt'un Süngü Köyü'nde medrese tahsilini yaparken Kerimoğulları olarak bilinen bir aile, şairin ailesine çeşitli hakaretlerde bulunur. Ayrıca Celâlî Baba'ya nispet yapmak için cami duvarlarını yıktırır. Bu durumdan haberdar olan Celâlî, Kerimoğulları'nı Allah'a şikâyet eder ve onlara şöyle beddua eder:

*“Hazret-i Mevla'dan niyazım budur
Pervaneler gibi nare düşesin
Dilerim derdine derman olmasın
Gice gündüz ah u zare düşesin*

*Taze fidan iken belin bükülsün
Gözlerinden kanlı yaşlar dökülsün
Otuz iki dişin birden sökülsün
Genç yaşında ihtiyara düşesin*

*Taze fidan iken belin bükülsün
Vücudun kuruyup canın çekilsin
Tomurcuk güllerin sararıp solsün
Gonca güller gibi hare düşesin*

*Ağlattın ahuyu sen dahi gülme
Hayırlı muratla bermurat olma
Ölünce ahrette din iman bulma
Yılanı çok bir mezara düşesin.” (Kurnaz vd. 1998, s. 59).*

Beddua bildiren bu şiirden sonra Celâlî köyünde durmaz ve Çayırıyolu (Sünür) Köyü'ne gider. Bu esnada birbirleriyle anlaşamayan Kerimoğulları ile Acemoğulları sülaleleri arasında büyük bir kavga çıkar. Köy savaş alanına döner ve içinde Celâlî'ye kötülük yapan Şerif Çavuş'un da bulunduğu çok sayıda kişi ölür. Bu olayın Celâlî'nin yukarıdaki şiirde geçen bedduasından kaynaklandığı rivayet edilir (Aytaç, 1998, s. 162). Mâni ve âşık şiirinde kullanılan bedduaların dışında Bayburt halkının gündelik hayatında sıkça kullandığı çeşitli beddualar da vardır. Tespit edilen beddualar içerdiği kavramlar ve konularla ilişkili olarak on iki maddede tasnif edilmiştir.

2.1. İnsan Bedeniyle ve Hastalıkla İlgili Beddualar

Bu tür beddualarda beddua edilen kişinin hastalanması, sakatlanması, bedensel ve zihinsel işlevlerini yerine getirememesi dilenir. Bunlar arasında baş, karın, ağız, el, kulak ve ayak başta olmak üzere vücudun çeşitli uzuvlarına ve organlarına yönelik ciddi beddualar söz konusudur. “Allah’ın ateşi karnına dola. Allah seni kızıl baba tuta. Arabalar altında kala, sürüm sürüm olasın. Ağzın kapana. Ağzın eğrile de k... döne. Ağzın katık görmeyi. Baba götürsün. Başın düylene.⁴ Boynuna torba takıp dilenesin. Davunun⁵ perki⁶ ola. Deli ola dağlara düşesin. Elin ekmeğe kavuşmasın. Karnın katıklı aş görmesin. Kara kan kusasın. Gözlerine betire⁷ aha. Gezen dert karnına dola. Gözlerin kör ola, bana tuta tuta gezesin. Kulaklarına kurşun aksın. Karnına afat⁸ dola. Allah seni çor⁹ tuta, çorlanasan. Suratahan baba çıka. Tavan başına yıkılsın. Üzüne baba çıka. Uyuz olasın. Yanı kara durasın. Yedi yıl bir yanın üstüne yata delik deşik olasın. Torla topla da başına koy. Sesin gara yerden gele. Gözüne dizine dursun. Doğram doğra olasın.” (Yardımcı, 1991, s. 20). “O boydan yukarı çıkmayasan. Seni davun tuta. Ayakların kırıla kut olasın. Allah sana uyuz vere, kaşınacak tırnak vermiye. Ağzın ola ekmeğin olmiya, ekmeğin ola ağzın olmiya. Elin ayağın kırıla da yanahan uzana. Sıfatın töküle. Karnına taş yapışa” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). “Ağzı yumulu kalasın. Suratın dökülsün.” (Ersöz, 2014, s. 35). Bu tür beddualar çoğunlukla kişinin rahatsızlanması, organların işlevlerini yerine getirememesi ve vücudunun çeşitli yerlerinde yaraların çıkmasıyla ilgilidir.

2.2. Yemek ve Yiyeceklerle İlgili Beddualar

Bu gruba giren beddualar yenilen yiyeceğin kişiye hayır getirmemesi niyetiyle söylenir. Kişinin aç kalması, çok çalışıp karnını doyuramaması dilenir. Bu gruba dâhil olan beddualar şunlardır: “Karnın aşdan doymıya. Ekmek atlı sen yaya olasın. Zıkkımın kökünü yiyesin. Yediğin zehir ola, içinden çıkmıya. Pepe¹⁰ yüzü görmeyesin.” (Yardımcı, 1991, s. 21). “Ekmek kaça sen kovalıyasan.” (İbiş, 2022, s. 193). “Yediğin zehri zakkum ola. Millet atlı sen yaya olasın.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). Örneklerden de anlaşılacağı üzere bu gruba giren beddualarda, kişinin yediğinin yarar sağlamaması veya yiyecekten yoksunluk söz konusudur.

2.3. Muhtaç Olmayla İlgili Beddualar

Muhtaç olmayla ilgili beddualar, kişinin herhangi bir şeye muhtaç olması üzerine söylenir. Buradaki muhtaçlık maddi bir muhtaçlık olabileceği gibi manevi bir muhtaçlık da olabilir. “Yazın ayrana, kışın yorgana muhtaç olasın. Gelin abuğuna¹¹ galasan. Kor dutsak oturasan.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). “Analık elinde kalasın” bu tür beddualara örnek verilebilir (Ersöz, 2014, s. 35). Manevi bir muhtaçlık içeren beddualar genellikle kişinin özgürlüğünün kısıtlanması veya başkasının eline bakmasıyla ilgilidir.

2.4. Yalnızlık ve Garibanlık Çekmekle İlgili Beddualar

Bu tür beddualar kişinin tek başına kalması ve yalnızlık çekmesi üzerinedir. “Akşamlar üstehen kara gele.” (Ersöz, 2014, s. 35). “Bayramlar üstüne kara gele. Ander¹²

⁴ Düğümlene.

⁵ Bir tür veba.

⁶ Sert, sıkı, çok sert.

⁷ Bir tür göz hastalığı.

⁸ Afetler.

⁹ Bir tür hastalık.

¹⁰ Ekmek.

¹¹ Muhtaç olmak.

¹² Başkasının olmak, ellere kalmak.

kala başına. Tandır başlarında kalasan” bu tür bedduaların içinde yer alır (Yıldızoğlu, 2019, s. 73).

2.5. Kaza, Bela vb. Felakete Uğramakla İlgili Beddualar

Bu grubun içinde yer alan beddualarda kişinin başına herhangi bir kaza gelmesine, belaya veya musibete uğramasına ve herhangi bir afetle karşılaşmasına yönelik bedduada bulunulur. “Seni karayola gidesen. Benden sonra gün görüp sefa sürmeyesen. Ocağın bata, kapın kilitlene. Yakan iki olmasın. Yüreğine çalada çıkmıya. Tarumar olasin. Rahatın bozulsun. Kadam¹³ başına ola. Kada okuna gidesin. Bir soluksuz derde gidesin. Benden sonra gün görüp sefa sürmeyesin. Allah seni taş kese. Ahım yerde, gökte kalmasın.” (Yardımcı, 1991, s. 20-21). “Dertsiz gide dermansız gelesen. Dermansız derde düşesin. Torpah¹⁴ başına yıkıla. Seni farş olasan.¹⁵ Seni ne diyim ne olsan. Ölmiye, itmiye, sürünesin.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). Bu tür beddualarda kişinin başına gelebilecek her türlü felaket söz konusudur. Kişinin perişanlık çekmesi, zulme uğraması ve çeşitli sıkıntılarla karşılaşmasıyla ilgilidir.

2.6. Ölüm ve Kaybolmakla İlgili Beddualar

Ölüm ve kaybolmakla ilgili beddualarda kişinin ölmesi, ortadan kaybolması ve gittiği yerden dönememesi dilenir. “Gidişin ola, dönüşün olmaya. Gide gide gelmeyesin. Allah seni bemurat tahtasına¹⁶ uzatsın. Suya sabuna dokunmadan gidesen. Seni Allah ala. Yolun vurula gelmeyesin. Yarın bu zamana suyun ısına. Seni karayola¹⁷ gidesen. Son günün ola. Tump olasin.¹⁸ Kolların yanına uzana. Kayıp defterine geçesin. Gençliğine doymayasın. Ezrail seni çarpsın. Bacadan düşüp sesmez¹⁹ olasin. Allah seni yerin dibine soka. Allah’ın iki ağızlı kılıcına rast gelesin. Seni şişesen. Seni gorbagor olasan.²⁰” (Yardımcı, 1991, s. 21). “Sıcak yatasan, soğuk kalkasan. Bir yere yata, bin yere kokusu dağıla. Bi soluhluh olasan. Bemurat olasan. Goru²¹ sıkı. Seni tenesir paklıya.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). Bu beddualarda kişinin sıkıntılı, acılı ve zamansız ölümü dilenir. Bu gruptaki beddualar söylenebilecek en ağır beddualar arasında yer alır.

2.7. Ahiretle ve Öteki Dünyayla İlgili Beddualar

Kişinin öteki hayatına dair kötü dilekler içeren bu tür beddualarda, ölüm sonrasında ve ahiret hayatında kişinin sıkıntı çekmesi istenir. “Cennet yüzü görmeyesin. Derine ine dik oturasın.” (Yardımcı, 1991, s. 20). “İtinen alamete, kurt ile kıyamete kalasın. Vevlül kuyusuna düşesin. Cehennem ol” bu grubu giren beddualara örnek teşkil etmektedir (Yıldızoğlu, 2019, s. 73).

2.8. Soyun ve Neslin Yok Olmasıyla İlgili Beddualar

Bu konudaki beddualarda kişinin soyunun sona ermesi, çocuklarının olmaması ve neslinin yok olması dilenir. “Allah kökünü kuruta. Soyun kurusun. Seni töremiyesin.” (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). “Gucağınız zürriyet²² südici²³ vurmasın” bu grubun en çok bilinen örnekleridir (İbiş, 2022, s. 193).

¹³ Kaza.

¹⁴ Toprak.

¹⁵ Rezil olmak.

¹⁶ Musalla taşı.

¹⁷ Ölüm.

¹⁸ Toprak olmak, ölmek.

¹⁹ Hık demeden ölmek.

²⁰ Mezara girmek.

²¹ Mezar.

²² Soy, sop.

²³ Süt.

2.9. Evlilikle İlgili Beddualar

Evlilikle ilgili bedduaların tespit edilen tek örneği “sen karılı kocaya gidesin” olarak söylenen bedduadır (Yardımcı, 1991, s. 21). Bu bedduayla kişinin başkasına kuma gitmesi yani evli biriyle münasebet kurması istenir.

2.10. İstedğine Kavuşamamaya İlgili Beddualar

Bu grubun içine giren beddualarda kişinin isteğine kavuşamaması ve muradına erememesi dlenir. Bunun iki örneği vardır. Bunlardan biri “muradına ermiyesin” ve diğeri de “emi²⁴ diye getirmiye, muradına yetirmiyessin” olarak bilinir (Yardımcı, 1991, s. 20).

2.11. Hayvanlarla İlgili Beddualar

Hayvanlarla ilgili hususların insana atfedildiği bu tür beddualar, Bayburt'ta daha çok köpeklerle ilgili olarak söylenir. “Kelp eniği olasin. Babanın kemiklerine it yata” bu tür beddualara örnek verilebilir (Yıldızoğlu, 2019, s. 73). Bayburt'ta hayvanlarla ilgili beddualar hayvanlara yönelik olmaktan çok hayvanlarla bilhassa da köpekle ilgili hususların insanlarla ilişkilendirilmesi üzerinedir.

2.12. Fakirlikle İlgili Beddualar

Bu tür beddualarda kişinin varlığını yitirmesi, malını mülkünü kaybetmesi ve fakirlik çekmesi dlenir. “Fakir kalasan da kapıma dilenci gelesin.” (Yardımcı, 1991, s. 20). “Cebin delüc ola” bu grubun içinde değerlendirilebilir (İbiş, 2022, s. 193). Kişinin fakir kalarak bedduada bulunan kişiye muhtaç olması düşünülür. Ayrıca “cebin delüc ola” bedduasında olduğu gibi kişinin parasının tükenmesi ve bu şekilde fakirleşmesi istenir.

Sonuç

Dualar ve beddualar insanın gündelik hayatı içinde sıkça kullanılan bazen bilinçli bazen de bir alışkanlık olarak farkından olmadan söylenen sözlerdir. Bunlar insanın zihnine ve diline öyle yerleşmiştir ki insanoglu gördüğü iyilik karşısında veya bir haksızlığa uğradığında dualara veya beddualara başvurmaktadır. Bu durum da zengin bir dua ve beddua söyleme geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dualar ve beddualar şartlara, kişilere ve yörelere göre zamanla şekillenerek edebî bir ürün hâline gelmişlerdir. Bugün Anadolu'nun birçok yerinde yörelere özgü özellikler taşıyan dua ve beddualar vardır. Zengin bir halk kültürüne sahip olan Bayburt'ta da dua ve beddua söyleme geleneği canlı bir biçimde yaşamaktadır. Ayrıca eskiden söylenen dua ve bedduaların günümüzde de söylenmeye devam ettiği görülmektedir. Bayburt'ta söylenen dualar söyleniş amacına göre, beddualar ise içerdikleri kavramlara ve konulara göre tasnif edilmiştir. Bayburt duaları ve beddualarında Bayburt'un dil özelliklerinin, gelenek ve göreneklerinin etkisi görülür. Dua ve bedduaların kullanımı söyleyişle sınırlı kalmamış, bunlar çeşitli halk edebiyatı ürünleri içinde kullanılarak yazılı hâle gelmişlerdir. Bayburt'ta özellikle mânilerde ve halk şiirinde dua ve bedduaların sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Mânilerde genel olarak sevgiliye yönelik dualar mevcuttur, sevdiğinden ayrı kalmama ve sevdiğine kavuşma dlenir. Diğer taraftan sevdiğine söz söyleyenlere veya sevdiğine kavuşmasını engelleyenlere de bedduada bulunulur. Âşık şiirinde ise cefa veren sevgiliye yönelik beddualar söz konusudur. Bunun dışında âşıklar kendilerini üzen, onlara eziyet eden kişilere veya nesnelere yönelik şiirlerde söz konusu kişiye veya nesneye yönelik beddualarda bulunurlar. Bu konuda özellikle Celâlî Baba'nın söylediği beddua içerikli şiirler vardır. Bu şiirlerden bir tanesi Celâlî Baba'nın husumetli olduğu kişilere yöneliktir.

²⁴ Amca.

Kaynakça

- Aça, M. ve Ercan, A. M. (2004). Anonim Halk Edebiyatı. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. (Ed. M. Öcal Oğuz vd.). Ankara: Grafiker Yayınları: 113-168.
- Akbıyık, Y. (1999). Dede Korkut Destanlarında Dua Motifleri. *Erdem*, XII (34), 1-15.
- Akdeniz, Y. (2005). *Kırk Yıl*. İstanbul: Medine Yayınları.
- Artun, E. (1999). Günümüz Âşık Geleneğinde Alkış-Kargış (Kara Alkış). *III. Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu)-Bildiriler (30 Kasım-2 Aralık 1998)*, Adana: Adana Valiliği Yayınları, 112-117.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Lugatı Seçil Ofset.
- Aytaç, G. (1998). Aşk Çağlayanı Bayburtlu Celâli ve Şiirlerine Yansıyan Hayat Hikâyesi. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 6, 159-170.
- Bayburt Turizm Envanteri*. (1992). Trabzon: Renk Ofset, 36.
- Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Büyükokutan, A. (2009). Muğla Yöresinde Kargışlar. *Lanet Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 253-269.
- Çelik, A. (2001). Manilerdeki Gizler ve Bayburt Manileri. *Milli Folklor*, XIII (51), 100-108.
- Çiftoğlu, A. (2009). Bedduaların Anlam Açısından İncelenmesi. *Lanet Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 7-57.
- Çoban, A. S. (2010). *Beni Benden Sorma*. Bayburt: Özer Ofset.
- Demirci, Ü. Ö. (2009). Ardahan Yöresi Bedduaları. *Lanet Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 291-300.
- Dursun, S. (2008). *Kuzeydoğu'dan Mizah ve Duygu Esintileri*. Ankara: İsmat Yayınları.
- Duymaz, A. (2000). Sihir Şiirlerinin Bir Türü Olarak Alkışlar. *Milli Folklor*, XII(45), 15-21.
- Duymaz, A. (2009). Halk Hikâyelerinde Lanet ve Bedduanın Gerçekleşmesi Motifi. *Lanet Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 177-204.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Emir, D. A. (1987). *Bayburt Manileri- Bilmeceleri*. İstanbul: Eğitim Yayınları.
- Emir, D. A. (2009). *Bayburt Efsaneleri*. Bayburt: Ofset Baskı.
- Ersöz, S. (2014). Türkiye Türkçesi Doğu Grubu Ağızlarında Bedduaların İşlevleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIV(2), 29-46.
- Gazi Bayburt Aylık Yerel Belgesel Dergi*. (1991). Bayburt, 7, 30.
- Güleç, H. (2011). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Güleç, H. (2020). *Bayburt Halk Bilimi*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Güneş, B. (2009). Ninnilerde Uyuyan Beddua. *Lanet Kitabı*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali). İstanbul: Kitapevi Yayınları, 223-241.
- Hançerlioğlu, O. (2000). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Harmancı, M. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Alkış ve Kargışlara İşlevsel Bir Yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 1-17

- Hekimov, M. İ. (1996). Halk Deyimleri-Duyumları ve Kitab-ı Dede Korkut'ta Alkış-Dua, And-Kasem ve Kargışlar. (Akt. Şahin Köktürk). *Milli Folklor*, 31-32, 42-48.
- İbiş, N. (2022). *Bayburt İli Aydıntepe İlçesi Ağzı*. Yüksek Lisans Tezi. Bayburt: Bayburt Üniversitesi.
- İnayet, A.- Keskin, A. (2017). Türk Dili ve Edebiyatı Öğretiminde Alkış ve Kargış (Dua ve Beddua) Türlerinden Nasıl Yararlanabiliriz? II. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatları Öğretimi Sempozyumu Bildirileri (17-18 Nisan 2017). (Ed. İsmail Çetin vd.) Ankara: Gazi Üniversitesi Matbaası, 97-108.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: TTK.
- Kabadayı, R. (2014). *Bayburt Demirözü İlçesi Ağzı: Cümle Yapısı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi.
- Kaya, D. (1997). Dualar ve Beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 99-121.
- Keskin, A. (2018). *Türk Kültüründe Alkışlar (Dualar/İyi Dilekler) ve Kargışlar (Beddualar/Kötü Dilekler): Metin ve Bağlam Merkezli Bir İnceleme*. Doktora Tezi. İzmir: Ege Üniv.
- Kılıçkiran, M. N. (1975). *Söyleyim Bayburt'un Vasfı Halini*. İzmir: Birlik Matbaası.
- Kurnaz, C. ve Tatçı M. (1998). *Aşk Çağlayanı Bayburtlu Celâlî*. Ankara: Reyhan Yayınları.
- Kürüm, M. (2021). *Bayburt ve Yöresi Ağzıları (Giriş- İnceleme- Metinler- Sözlük)*. Doktora Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Memiş, Ö. (2019). *Bayburt İli Ağzı Söz Varlığı*. Yüksek Lisans Tezi. Edirne: Trakya Üniversitesi.
- Miyasoğlu, M. (2011). *Günümüz Türkçesiyle Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Konak Yayınları.
- Örnek, S.V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Kökeni*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S.V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Özdemir, C. ve Dağlı, A. (2019). Sözlü Geleneğin Âşık Edebiyatına Yansımaları: Dualar ve Beddualar. *Kesit Akademi Dergisi*, V(21), 101-115.
- Şahiner, A. E. (2014). *Gaziantep Halk Kültüründe Dua (Alkış) ve Bedduaların (Kargış) Halkbilimsel İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Şener, C. (1996). *Şamanizm*. İstanbul: BDS Yayınları.
- Uygurluklar Beşiği Bayburt* (1997). Ankara: Bayburt Valiliği İl Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, Y. (2019). Adıyaman Halk Kültüründe Dua ve Beddualar. *Türkiyat Mecmuası*, 29(2), 621-644.
- Yardımcı, İ. (1991). *Şen Ol Bayburt Bayburt Folkloru*. İstanbul: Bayburt Hasret Yayınları.
- Yıldızoğlu, H. (2019). *Bayburt İli Halkbilimi ve Etnografyası*. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- URL-1:
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=5668648169879026&set=gm.8438776016163608&id=425734147467875> [Erişim Tarihi: 20.02.2023].
- URL-2:
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=5256132097797304&set=gm.7759290220778861&id=425734147467875> [Erişim Tarihi: 20.02.2023].